

Realnost krščanskih temeljev nove Evrope

VOJAN RUS

POVZETEK

Krščanski evangeliji radikalno odprejo najglobljo vrednostno revolucijo hijerarhične razredne družbe. Pomen te revolucije za sodobno človeštvo in zlasti za vso Evropo (od Atlantika do Urala) pa še narašča. V krščanskih evangelijih so prisotne implicitne teze filozofske antropologije, etike in aksiologije, ki so vrh vse dosedanje človeške misli in duha in ki so bolj radikalne in bolj utemeljene v izjemno nasprotnem in nihajočem človeškem bistvu kot vsa najbolj slavna dosedanja filozofija (bolj kot antična grška ali novoveška ali sodobna filozofija). V razpravi so podani dokazi, da je v drugi polovici 20. stoletja Zahodna Evropa dosegla (v novih izvornih sintezah) največji humani napredek v vsej svoji zgodovini in največje (vendar še nepopolno in nestabilno) uresničevanje resničnih krščanskih vrednot. Prav tako pa je v članku podrobno dokazano, da so ti realni revolucionarni elementi imeli duhovno pripravo v visokokvalitetnem kulturnem in družbenem delu največjih ustvarjalcev Vzhodne, Srednje, Jugovzhodne in Vzhodne Evrope, ki so dvesto let (implicitno ali eksplicitno) povezovali izvirne krščanske vrednote s sodobno evropsko socialno, nacionalno in mednacionalno problematiko: Tolstoj, Dostojevski, Masaryk, Goethe, Prešeren, Svetozar Marković, Tucović, Strossmayer, Slomšek, Janez Evangelist Krek, Cankar, Krleža, Matoš, Gramsci, Cesarec, Tito, Kocbek, papež Janez XXIII, Janez Janžekovič, kardinal Koenig, Trstenjak, Finžgar, Grmič in mnogi drugi. V študiji je podrobneje dokazano, kako so ti veliki duhovi s svojo mislijo in delovanjem zarezali globoko razliko med humano graditvijo nacij in šovinističnim nacionalizmom in nerazdvojno povezali nacionalno in socialno problematiko. Normalizacija narodov in držav Vzhodne in Jugovzhodne Evrope bo zelo dolga in težka in bo najbolj racionalna, če bo upoštevala realne vrednote Zahodne Evrope v drugi polovici 20. stoletja, ki so tudi dela uresničitev krščanstva: socialno tržno gospodarstvo, socialna država, mir in mednarodno sodelovanje. Brez teh vrednot se lahko v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi pojavi uničujoči socialni razkroj, novi totalitarizmi, militarizmi in vojno uničevanje. To pa lahko retrogradno razkrajajoče vpliva na Zahodno Evropo pa je zato tudi v njenem interesu pan-evropsko uresničevanje naprednih vrednot, ki so moderna oblika krščanstva (socialna država, mir, vsebinska demokracija). Točnost analiz in predikacij socioloških, politoloških in ekonomskih metodologij, ki so utemeljene na dialektični filozofiji in ki so pravočasno točno analizirale in napovedale družbeni razvoj v

Vzhodni in Jugovzhodni Evropi, je eklatanten dokaz njihove znanstvene prednosti pred metodologijami, ki se naslanjajo na katerikoli filozofski abstrakcionizem.

ABSTRACT

THE REALITY OF CHRISTIAN FOUNDATIONS IN A NEW EUROPE

The Christian gospels radically open the deepest revolution in the values of a hierarchical class society. The significance of this revolution for modern mankind, and especially for the Europe between the Atlantic and the Urals, is still growing. The Christian gospels contain the implicit theses of philosophical anthropology, ethics and axiology, the highest achievements of human thought and spirit to have existed to date, and which have a stronger foundation in the extremely contradictory and wavering human nature than any celebrated ancient Greek or modern philosophy. In the discussion proofs are presented that in the second half of the 20th century Western Europe has reached, by means of new and original syntheses, the highest level of human progress in its history, as well as the greatest - although imperfect and unstable - realisation of genuine Christian values. As proved in detail in the article, such genuine revolutionary elements had undergone a spiritual preparation in the cultural and social work of the greatest minds of Eastern, Mid, South-eastern and Western Europe. During the period of two hundred years, these great personalities had been linking, whether explicitly or implicitly, original Christian values with modern European social, national and international problems. Among them were Tolstoy, Dostoyevsky, Masaryk, Goethe, Prešeren, Svetozar Marković, Tucović, Strossmayer, Slomšek, Janez Evangelist Krek, Cankar, Krleža, Matoš, Gramsci, Cesarec, Tito, Kocbek, Pope John XXIII, Janez Janžekovič, Cardinal Koenig, Trstenjak, Finžgar, Grmič and many others. The study also details how these great minds, by means of their activity or thought, drew a deep dividing line between humane up-building of nations and chauvinist nationalism, thus inseparably binding together national and social problems. The inevitably slow and difficult normalisation of eastern and south European nations can be carried out most rationally if the genuine values of late 20th century Western Europe are taken into account. Such values being the social market economy, social state, peace and international co-operation are also, at least in part, the realization of Christianity. Without these values in Eastern and South-eastern Europe a destructive social disintegration could occur along with new totalitarianisms, militarisms and war destruction. This could also affect Europe with a retrospective disintegration. For this reason, it is in the interest of Europe that there is a pan-European promotion of progressive values, which are a modern form of Christianity (social state, peace, operative democracy). The accuracy of analyses and predictions of sociological, political and economic methodologies, which are based on dialectic philosophy, have timely and accurately predicted social progress in eastern and south-eastern Europe. They provide excellent proof of their scientific advantage over methodologies which rely on philosophical abstractionism of any kind.

1. OSNOVNE TEZE

- S krščanskimi evangeliji se je začela epoha postopne in najgloblje vrednostne revolucije desetisočletne hierarhične in nedemokratske družbene ureditve človeštva.

- Ta revolucija je še živa, njen pomen za človeštvo in zlasti za vso Evropo še raste.

- Antropološke, etične in socialne vrednote evangelijev so že dolgo del realnosti Evrope. Danes je zlasti pomembna njihova vloga možnega perspektivnega in plodnega temelja vse Evrope (od Atlantika do Urala).

- V drugi polovici 20. stoletja je Zahodna Evropa dosegla največji antropološki, etični in socialni napredek v zadnjih petnajstih stoletjih, dosegla je svoj zgodovinski - vrednostni vrh. V Zahodni Evropi so se začele izvirne krščanske antropološke in socialne vrednote sedaj prvič v svetovni zgodovini uresničevati tudi na ravni državnega in nacionalnega makroupravljanja (medtem ko so bile prej realne samo na ravni številnih oseb in mikroskupin).

- V sodobni fazi kulturno - vrednostne revolucije človeštva ima sedaj osrednje mesto Zahodna Evropa, ker je v drugi polovici 20. stoletja najdlje prodrla: v sintezi industrijske-postindustrijske družbe in modernih človekovih pravic; v sintezi vrednot krščanstva, naprednega meščanstva in demokratičnega socializma; v sintezi kapitalizma in socialne države; v konsenzu dela in kapitala; v sintezi mednacionalne integracije in demokratičnih odnosov med narodi Zahodne Evrope.

- S temi antropološkimi, duhovnimi, etičnimi in socialnimi sintezami doživlja danes Zahodna Evropa svoj zgodovinski vrh, svoj zvezdni trenutek in je lahko realni vzor za prihodnjo postopno, večstoletno preobrazbo celotne Evrope in vsega človeštva.

- Realni rezultati teh sintez v Zahodni Evropi so šele začetni, so še labilni in negotovi. Ohrani in poglobi jih lahko samo stalno in konkretnim razmeram posamičnih dežel prilagojeno intenzivno in kvalitetno delovanje vseh različnih duhovnih subjektov (znanosti, religije, politične stranke, mediji, šolstvo, filozofija) na vseh družbenih področjih.

- Vsi narodi/nacije Zahodne in Vzhodne Evrope so izrazite večplastne makroskupine. Zato je njihov polni humani razvoj mogoč samo, če jih kot večplastne in dinamične identitete oblikujejo različni ustvarjalni subjekti (vzgoja, umetnost, politična gibanja, mediji). Ideološko zoževanje narodov/nacij in enoplastne, enostrankarske in statične identitete (pod vodstvom totalitarizmov) pa osiromaši in ogrozi razvoj vsakega naroda in človeštva.

- Sodobno uresničevanje nove Evrope na skupnih krščanskih temeljih od Atlantika do Urala ima sijajno in zelo aktualno tradicijo v dvestoletnih prizadevanjih zlasti v Vzhodni, Južni, Jugovzhodni in Srednji Evropi: Tolstoj, Dostojevskij, Masaryk, Blok, Prešeren, Slomšek, Strossmayer, Janez Evangelist Krek, Cankar, Cesarec, Gramsci, Krleža, Kocbek, papež Janez XXIII., kardinal Koenig, Janžekovič, Trstenjak, Grmič in drugi.

- Stabilizacija in normalizacija narodov in držav Vzhodne, dela Srednje in Jugovzhodne Evrope bo dolg in zelo težek prehod. Ta proces pa bo dovolj racionalen in brez velikih deviacij, če bo - spoštuječ posebne pogoje vsake dežele - upošteval vrednote, ki jih je Zahodna Evropa že uspešno preizkusila v drugi polovici 20. stoletja: socialno tržno gospodarstvo, socialna in pravna država, večstrankarski pluralizem, mir in narodno sodelovanje.

- Obstoj različnih krščanskih, socialističnih (socialdemokratskih) in drugih političnih strank je v Evropi sam po sebi umeven. Njihov konsenz glede temeljnih skupnih

vrednot, glede prednostnih nacionalnih nalog (razvoj gospodarstva, socialna država) in glede največje nujnosti elementarne in dejavne morale v politiki bo odločilnega pomena za čimbolj racionalen izhod iz gospodarskih težav Vzhodne, dela Srednje in Jugovzhodne Evrope.

- Samo na ta način se lahko preprečijo v teh delih Evrope dolgotrajne stagnacije, družbeni razkroj in težke družbene krize, ki bi lahko zopet porodile totalitarizme, militarizme in mednacionalne konflikte, ti pa bi lahko s svojimi delovanji destabilizirali tudi Zahodno Evropo zaradi pritiska emigracije, zaradi zadolževanja tržišč in možnosti investiranja, zaradi ogrožanj prometnih zvez Zahodne Evrope proti vzhodnim delom sveta. Zato lahko retrogradni procesi v Vzhodni, Srednji in Jugovzhodni Evropi posredno delujejo razkrajalno tudi na sedaj stabilne države Zahodne Evrope in v njih posredno spodbujajo anarhične in totalitarne procese.

- Le-ti bi lahko uresničili sedaj nastajajoče nove socialne vsebine in vrednote Zahodne Evrope, ki so pomembne za vse človeštvo, in pahnili vso Evropo na začetek 20. stoletja.

- Stabilna dolgoročna stališča vseh glavnih zahodnoevropskih duhovnih in družbenih subjektov glede vrednostnih temeljev družbenih in nacionalnih odnosov v vsej Evropi (od Atlantika do Urala) bi bila zelo pomembna tudi za zelo težko, večdesetletno tranzicijo in preobrazbo Vzhodne in Jugovzhodne Evrope.

- Preobrazbo teh delov Evrope morejo izvesti prvenstveno samo njihovi lastni duhovni in družbeni subjekti, zlasti na temelju krščanskih antropoloških in socialnih vrednot ter v smeri podobnih sintez, kot se sedaj začenjajo uresničevati v Zahodni Evropi, in strogo upoštevajoč konkretne razmere vsake nacije v Srednji, Vzhodni in Jugovzhodni Evropi.

- Pomoč Zahodne Evrope omenjenim delom Evrope je, kot rečeno, tudi v neposrednem interesu same Zahodne Evrope.

- Sociološke in politološke ter ekonomske metodologije, ki so oprte na katerikoli filozofski abstrakcionizem, fantastično poenostavljajo celovite makroprocese v Zahodni in Vzhodni Evropi in so zato nemočne zlasti v analizi zgodovinsko povsem novih sprememb v Vzhodni Evropi. Znanstveno so bistveno močnejše v dojemaju teh sprememb sociološke, politološke in ekonomske metodologije, ki zgodovinsko nove, zelo zapletene in večplastne družbene in mednarodne spremembe in tranzicije v Zahodni in Vzhodni Evropi raziskujejo, upoštevajoč v svojih izhodiščih dogajanja dialektične filozofske antropologije o izredni večplastnosti, notranji nasprotnosti in nihanjih človeške bista in biti in vsake človeške skupine/procesa.

Zgoraj sem navedene teze podrobneje razvijal že v prejšnjih desetletjih, zlasti pa v naslednjih knjigah: Nadaljevanje naše poti (napisano leta 1981 in objavljeno leta 1983, Ljubljana, 301 stran), Etika in socializem (Ljubljana, 1985, 757 strani), Na kriznih križpotjih (Ljubljana, 1987, 243 strani) in Filozofska antropologija (Ljubljana, 1991, 388 strani).

Te in druge moje filozofske in družboslovne knjige so sistematična znanstveno-filozofska in sociološka utemeljitev temeljnih tez tega referata, zlasti pa teze o izrednem filozofskem pomenu prvotnega krščanstva. V teh in drugih mojih knjigah sem sistematično razvijal tiste filozofske sinteze - sinteza med antropološkim in ontološko-kozmoškimi; sinteza med idejo in materijo (pod vodstvom ideje); sinteza med formo in vsebino; sinteza med normativnim in ontološko-indikativnim; sinteza med racionalnim, emotivnim in empiričnim; sinteza med univerzalnim in konkretno-posamičnim in drugimi sintezami - ki so implicitno prisotne tudi v prvotni krščanski misli in ki so najgloblja filozofska osnova tistih izredno pomembnih družbeno-zgodovinskih sintez, ki so se začele danes v Zahodni Evropi.

2. KRŠČANSKI EVANGELIJI KOT VRH DOTEDANJE ANTROPOLOŠKE, ETNIČNE IN SOCIALNE FILOZOFIJE IN KOT AKTUALNO VREDNOSTNO MERILO SODOBNEGA DRUŽBENEGA RAZVOJA

Kot sem pokazal zlasti v svojih knjigah *Etika in socializem* in *Filozofska antropologija*, so najbolj objektivna, najbolj realna in najbolj dolgoročna tista vrednostna merila sedanjega razvoja Evrope in človeštva, ki jih vsebujeta dialektična antropologija in etika, kot sta implicitni zlasti v evangelijih (pa tudi v prvotni grški filozofiji, pri Aristotelu, Marxu, Trstenjaku, Masaryku in pri drugih nosilcih antropološke dialektike).

Teza, da so implicitna antropološka, etična in socialna stališča evangelijev izrazit vrh vse dotedanje človeške misli, se lahko dokaže strogo znanstveno: s komparacijo z najbolj razvito antično grško filozofijo in z mislijo drugih kontinentov ter vseh kasnejših epoh in s situiranjem vseh teh koncepcij v njihove zgodovinsko-družbene kontekste. To metodo in njene rezultate bom tu demonstriral samo fragmentarno.

Visoka vrednost implicitne evangelijske antropologije, humanizma in etike se izrazi tako v konfrontaciji z antičnimi, grškimi, kot v konfrontaciji z modernimi novoveškimi koncepcijami. Številne novoveške filozofske smeri imajo skupni imenovalac, ker skoraj vse zožijo zelo večplastno, v sebi nasprotno in zelo nihajoče bistvo človeka največkrat na eno samo plast, ki jo vidijo kot strogi linearni zgodovinski tok. S tem svojim skrajno ozkim antropološkim redukcionizmom in abstrakcionizmom so novoveške filozofske smeri bistveno ožje od večine antične grške filozofije, zlasti pa od evangelijev.

V evangelijskih stališčih ali podobah (zadnje vsebujejo povsem jasne antropološke ideje) je prisotna antropološka in humanistična misel, ki je vse do danes najbolj radikalna, ker vse do danes najgloblje prodre v bistvo človeka in njegovo dobro: vsi ljudje (tudi vsi glavni nosilci prvotnega krščanskega gibanja) so večplastna bitja duha in telesa, misli in ljubezni, osebnosti in socialnosti (interesov, potreb, odnosov), ki v svojem najglobljem človeškem bistvu nihajo med svojimi izrazitimi notranjimi nasprotji. Zato v evangelijih ne obstaja nobena okostenela ločitev človeških (nacionalnih, slojevnih, religioznih ali filozofskih) skupin, od katerih bi bile ene absolutno dobre ali druge absolutno zle (ali zaradi nacionalnosti ali zaradi slojevne pripadnosti ali zaradi družbenega bogastva in ranga), ampak o nastajanju izrazitega človeškega dobrega odloča samo posamična oseba, ki se s svojo vestjo odloča med dobrim in zlim, ko je soočena s konkretnimi (osebnimi in družbenimi) situacijami, in ki človečno dobro lahko uresniči samo s svojim odgovornim dejanjem.

Ta evangelijska misel je prisotna in v podobi Samaričana, ki se pokaže v dejanju bolj človeški od dveh Židov visokega ranga, in v liku Zaheja in v liku rimskega stotnika in v liku Nikodema in v liku Marije Magdalene in v podobi bogatega mladeniča.

Antropološka radikalnost evangelijev je npr. visoko nad Aristotelom, ki je v svojih Nikomahovi etiki velik humanist, z ugotovitvijo (ki se redko citira), da je suženj prav zato lahko človeško enak, ker je sposoben enako kot gospodar dojeti pravičnost. Toda evangeliji so radikalno vzvišeni nad Aristotelom z implicitnimi, toda jasnimi tezami: da se najvišje (božje in človeško) dobro lahko pojavlja pogosto v najbolj ponižanih, križanih in opljuvanih ljudeh, v nižjih slojih in v ženah bolj izrazito, kot v najbolj oblastnih, v najbolj bogatih in najbolj izobraženih ljudeh; da so ljudje iz nižjih slojev (npr. ribiči) lahko enako ali še bolj izraziti subjekti in tvorci človeškega in božjega dobrega, kot ljudje iz višjih slojev; da so tudi barbari zaradi svoje vesti lahko etično enakovredni kristjanom in Židom in da žene (ob Jezusovem grobu) lahko pokažejo več moralnega poguma kot vodeči moški. Radikalnost in vzvišenost evan-

gelijske antropologije in humanizma je torej v tem, da najodločneje od vseh znanih tekstov odvrže vse razredne, rasne, nacionalne, religiozne, spolne, starostne in generacijske predsodke in da izvor človeškega dobrega locira odločno tja, kjer je resnično njegovo odločilno mesto: v vsako človeško osebo, v njeno vest (ki združuje - v razliki od racionalizma - misel in ljubezen - čustvo) in v njeno dejanje v konkretni človeški in družbeni situaciji; osnovna merila vesti pa so samo obče človeške vrednote, ki so skupne vsem ljudem in njihovem smislu v brezkončnosti (le-to pa lahko imenujemo Bog ali narava).

Ta radikalna antropološka merila krščanskih evangelijev pa seveda ne veljajo samo za osebe, ampak tudi za vse družbene skupine in zato seveda - kot bom podrobneje pokazal kasneje - tudi za vse sodobne nacije in za vse sodobne nacionalne odnose v Evropi in v človeštvu.

Radikalnost in izvornost, s katero prekaša evangelij vse prejšnje in kasnejše socialne in etične koncepcije (še najbolj mu je podoben novoveški demokratični socializem), je odločno izrekanje o tem, kje je glavno polje družbene etike v vseh tistih družbah, ki se že deset tisoč let hierarhično dele na višje in nižje sloje. Daleč najvažnejše polje družbene etike je po evangelijih dejavna pomoč - brez vračila - množici tistih "malih", ki so siromašni, potlačeni, ponižani in preganjani (Jezusove misli v govoru na gori, njegove misli o bistvu poslednje sodbe ipd.).

Radikalnost evangelijske etike je tudi v neusmiljeni obsodbi moralizma - take kritike ni zmogla niti prejšnja niti kasnejša etika - in v ostrem razlikovanju humane morale kot dejanja in kot brezповratnega dajanja od moralizma kot velike, organizirane družbenomanipulatorske laži.

Radikalnost evangelske antropologije, etike in aksiologije je tudi v največji revoluciji vrednot, v največjem prevrednotenju vrednot, ki daleč presega koncepcije Nietzscheja: oblast in bogastvo ne moreta biti absolutni in najvišji vrednoti, ampak je najvišja antropološka vrednota polna človeška duhovno-telesna oseba, ki ji bogastvo, oblast, znanje in materialna produkcija morajo biti le strogo podrejeni in prilagojeni deli ali sredstva. Vsako odtujevanje teh delov (oblasti, bogastva, znanja itd.) in njihovo pretvarjanje v absolut nad človekom pa človeško osebo silovito (po evangelijih) deformira in osiromaši (prilika o bogatem mladeniču, lik Heroda, liki velikih duhovnov, farizeji, Savel). Po evangeliju (Mr. 10, 42-45) nobena krščanska oblast (ne državna in ne cerkvena) ne sme biti odtujena nad ljudmi, ampak mora biti odgovorno služenje razvoju vseh ljudi kot oseb. To velja seveda tudi v mednacionalnih odnosih, v odnosih med državami.

Teološke koncepcije evangelijev so povsem komplementarne z omenjenimi antropološkimi in socialnimi koncepti. Zato lahko tudi vsak evropski radikalni humanist, ki ne pripada nobeni religiji, z vsem prepričanjem visoko ceni evangelijsko koncepcijo Boga kot trajni, pomembni in dolgoročni del etično-socialne kulture nove Evrope v naslednjih tisočletjih. Polna komplementarnost evangelskih teoloških, antropoloških in etičnih koncepcij se izrazi tudi v znanem stavku Matejevega evangelija (22, 35-40): da je kristjani prva zapoved ljubiti Boga z vsem bitjem, da pa je - in to je za naš kontekst izredno pomembno - tej prvi zapovedi povsem enaka druga zapoved: ljubi bližnjega kot samega sebe. Po evangeliju se torej resnična ljubezen do boga uresničuje na tem svetu prvenstveno v dejavni ljubezni do sočloveka, in to zlasti do vsakega deprivilegiranega človeka. Tako so v evangeliju teološke, antropološke in socialne vrednote neposredno prepletene v povezan živ organizem.

Zaradi tega je vsak dosleden evropski humanist (četudi je npr. glede teologije in kozmologije delni skeptik ali delni agnostik) nujno filoteist do take religije, kot je prisotna v evangelijih (in nikakor ateist ali antiteist). Zato vsi radikalni humanisti vse

Evrope (od Urala do Atlantika, kot je dejal de Gaulle) lahko z vso iskrenostjo sprejmejo krščanske evangelije kot skupne družbene vrednostne temelje Evrope in mednacionalnih odnosov v Evropi in človeštvu. To stališče ni nikakršen nenadni preobrat, ki bi ga izzval padec stalinizma in brežnjevizma v Vzhodni Evropi, niti nervozno iskanje izhoda iz vrednostnih praznin in deformacij, ki so nastale pred ali po tem padcu. Pri tem se ne sklicujem predvsem na svoja stališča in delovanja (že več desetletij teoretično in pedagoško obdelujem vprašanje skupnih evropskih vrednot, vključno z evangeliji), ampak na še veliko važnejšo idejno konvergenco zelo različnih, samostojnih evropskih duhovnih subjektov (in religije in filozofije in znanosti in umetnosti in politike), ki že dve stoletji odkrivajo trajne žive vrednote evangelijev (o tem podrobneje v kasnejšem oddelku).

Odkrivanje, oživljanje in razvijanje evangelijskih vrednot kot temeljev nove Evrope - in tudi njenih mednacionalnih odnosov - je za Evropo izrazita zgodovinska ekonomija humanih vrednot, in ne samo izhod v sili iz sedanjih stisk Vzhodne, Jugovzhodne in dela Srednje Evrope.

In za zaključek tega odstavka še: iz povedanega nikakor ne sledi, da bi krščanska oblika realnega humanizma morala spodriniti v drugih delih človeštva druge religije, kot so budizem, muslimanstvo, hinduizem, niti pluralizem raznih oblik humanizma v laični vzgoji, znanosti, filozofiji in v laičnih političnih strankah Evrope in drugih delov sveta.

Čisto evangelijsko krščanstvo je najpomembnejša humanistično-vrednostna ekonomija za vso Evropo in za obe Ameriki zato, ker se je v dveh tisočletjih v Evropi že uresničilo veliko krščanskih vrednot - ekonomija humanizma pa je tudi v tem, da gradimo na tej pozitivni tradiciji - medtem ko so podobno vlogo na nekaterih drugih kontinentih in njihovih delih uresničile druge religije. Zato bodo marsikje radikalni humanisti sprejeli in razvijali svojo religiozno-kulturno tradicijo kot eno od komponent svojega pluralističnega humanizma. Taki procesi pa ne bodo ločevali posamičnih kontinentov in regij, saj se je zaradi strašnih skupnih izkustev človeštva (dve svetovni vojni, svetovni totalitarizem, nevarnost tretje svetovne vojne) v drugi polovici 20. stoletja že izoblikovala zavestna skupna humanistična vsebina vsega človeštva, ki je zlasti definirana v Deklaraciji o človeških pravicah Združenih narodov. Ta deklaracija pa povezuje vse kulturne prostore in vse subjekte človeštva in sintetizira tudi dosedanje antropološke in etične vrednote religij.

3. NACIJE IN MEDNACIONALNI ODNOSI KOT GLAVNA ARENA SODOBNEGA BOJA MED HUMANIZMOM IN ANTIHUMANIZMOM

Dialektična antropologija, kakršno vsebujejo zlasti evangeliji (pa tudi filozofski koncepti predsokratikov, Aristotela, Schelerja, Trstenjaka, Marxa, Masaryka in drugih), je neizogibna metodološka predpostavka za globlje dojetje razvoja sodobnih nacij in njihovih odnosov v zgodovinskih strujah sodobnega človeštva. Ti dialektični antropološki koncepti morajo v interesu višje znanstvenosti in družbenosti nadomestiti filozofsko-antropološke abstrakcionizme, ki so vnesli veliko zmede v teoretične in politične poglede na evropske in druge nacije v 19. in v vsem 20. stoletju, pa tudi v poglede na najnovejši, sodobni razvoj nacij v Srednji, Jugovzhodni in Vzhodni Evropi.

Izhajajoč iz dialektičnih pogledov evangelijev na človeka kot večplastno bitje z globokimi notranjimi nasprotji in nihanji, zlahka dojamemo zgodovinsko empirično resnico: ista večplastnost, ista intenzivna nasprotnost (ki je lahko tudi komplekmentarna), ista kompleksna razvojna nihanja in zelo zapletene razvojne dinamike

veljajo (še bolj kot za posameznika) za narode (nacije), za njihove odnose in za vsak subjekt (religije, politične stranke, znanosti, država), ki deluje v teh mednacionalnih odnosih. Nikakor pa ne morejo biti plodno metodološko izhodišče filozofski in sociološki abstrakcionizmi, ki reducirajo identiteto nacije (ali/in naroda) na eno samo plast (ali na jezik ali na določeno tradicijo ali na "kolektivno zavest" ali na ekonomijo ali na državnost ali na biološko "raso" itd.) in ki razvoj nacij (ali Evrope ali človeštva) zelo kratkovidno gledajo kot preprosti, enakomerni linearni progres. To velja npr. za racionalistično gledanje, da bo razvoj "nacionalnega" razuma v obliki nacionalnega šolstva in znanosti že sam zagotovil celovit in popolen linearen progres nacije; podobna enostranskost je dogmatično izkrivljeni "marksizem", češ da bo tak linearni progres zagotovil že sam goli napredek "ekonomske osnove".

V aplikaciji dialektične antropologije na sodobne družbene makro skupine in njihove makro procese (nacije, mednacionalni odnosi, Evropa, človeštvo) pa se razkrije: da je identiteta vsake nacije izredno dinamična, da ta njena zapletena, neenakomerna in nihajoča dinamika raste iz izrazite večplastnosti vsake nacije. Vsaka plast nacije: religija in druge sestavine duhovne kulture, ekonomija, znanost in tehnika, socialni odnosi, politične stranke, država, informativni mediji - vsebujejo izrazito avtonomno in specifično dinamiko. Zato česar je razvoj teh plasti zelo neenakomeren; nekatere plasti lahko zelo zadržujejo ali celo razbijajo razvoj drugih plasti, ali pa jih pospešujejo (zato je skoraj povsem neuporabno tisto dogmatično "marksistično" gledanje, ki vse druge plasti družbe vidi kot popolnoma odvisne od ekonomije).

Zaradi avtonomnosti in specifične dinamike raznih plasti družbe in nacije lahko pride do odtujitve katerekoli plasti nacije, zato se v vsakem narodu (naciji) vodi stalni "tihi" ali glasni boj med humanimi in nehumanimi tendencami. Zato je glavno merilo dinamične identitete nacije: ali v določenem zgodovinskem trenutku prevladujočo vsebino določene nacije tvorijo pretežno humane ali antihumane vsebine. Zato noben narod (nacija) ni stalno opredeljen(a) s čisto humano ali s čisto antihumano identiteto.

Trajno merilo o odnosu humanih ali nehumanih sestavin identitete vsake nacije pa so tiste temeljne človeške vrednote, ki jih je prvi najjasneje opredelil evangelij. Pri tem je treba upoštevati, da te vrednote lahko dobivajo zelo različne in na videz celo presenetljive oblike, in ne samo tiste tradicionalne oblike krščanskih vrednot, kakršne so bile pred 19. stoletjem. Pri iskanju krščanskih sestavin v sodobni Evropi je nujno upoštevati, da so dobile zelo specifične, doslej neznane oblike (o tem več v naslednjem oddelku).

Že sedaj pa lahko rečemo, da je imelo zelo negativne duhovne in praktične posledice (v sedanjih preobrazbah v Vzhodni, v Jugovzhodni in v Srednji Evropi) tisto abstrakcionistično mišljenje, ki je gledalo na nacije kot na povsem homogene, enoplastne identitete in ki je zato olajšalo pot zelo duhovno siromašni tezi, da bo že vsako intenziviranje nacionalnega predstavljalo idealno nadomestilo za trhli stalinizem, in ki ni videlo globokih, prepadnih razlik med humanimi in antihumanimi nacionalnimi težnjami v enem in istem narodu. Nekateri ideologi so v zadnjem desetletju v Jugovzhodni Evropi slavili kot najbolj zdravo in vzvišeno moč tiste nehumane ali vsaj zelo meglene lastne nacionalizme, ki so pripeljali do težkih nacionalnih spopadov in do milijonskih tragedij.

4. SEDANJI ZGODOVINSKI VRH ZAHODNE EVROPE IN NJEGOV POMEN ZA DRUGE DELE EVROPE IN ZA ČLOVEŠTVO

Opazovalec, ki ima še vedno perfekcionistično-iluzionistične (abstrakcionistične) poglede na človeka in na narode, bi se morda iskreno pomilovalno nasmehnil ob moji trditvi, da je Evropa prav v drugi polovici 20. stoletja dosegla svoj zgodovinski vrh, svoj zvezdni trenutek. Proti moji tezi bi tak perfekcionista navedel resnične pojave ekonomske depresije v Zahodni Evropi, njeno sorazmerno veliko nezaposlenost, pojave moralnega razkroja elit v nekaterih evropskih deželah in počasnost in težavnost zahodnoevropske integracije. Vendar lahko čvrsto ostanem pri tezi o sedanjem zgodovinskem vrhu Zahodne Evrope, če upoštevamo vedno nasprotno in nihajočo ter vedno nepopolno razvojnost človeka in vseh človeških skupin, ki ne bodo prav nikoli perfekcionistično identične in harmonične, in če sedanjo Zahodno Evropo strogo znanstveno (antropološko, sociološko, etično) vmemstimo v zgodovino človeštva v zadnjih deset tisoč letih in v konkretno človeštvo druge polovice 20. stoletja.

Nekdo bi lahko dejal: kako naj bo Zahodna Evropa na svojem sijočem zgodovinskem vrhu prav v drugi polovici 20. stoletja, saj je zgubila vladajočo politično vlogo v človeštvu prav v tej polovici. Moj namerno nekoliko simplificiran in paradoksalen odgovor: Zahodna Evropa stoji sedaj vrednostno in zgodovinsko zelo visoko prav zato, ker je zgubila politično nadvlado v svetu. Namesto raznih oblik svoje prevelike politične nadmoči v prvi polovici 20. stoletja, je Evropa šele v drugi polovici 20. stoletja dosegla svoj resnični zgodovinski vrh, ker danes v njej realne humane vrednote močno preraščajo njene nehumane pojave in pomanjkljivosti (ki jih ne zanikam).

Evropa je namreč napravila po drugi svetovni vojni, po letu 1945, naslednje velike zgodovinske korake navzgor:

- Vse evropske države so trajno in brez revanšističnih teženj sprejele rezultate zmage antifašistične koalicije in svetovno ureditev na čelu z Združenimi narodi.

- Evropske kolonialne sile so v glavnem mirno demontirale svoje kolonialne imperije, kar se je dogodilo prvič v desettisočletni zgodovini človeštva.

- Francija in Nemčija sta prišli obe do dovolj jasnega in dovolj čvrstega spoznanja, da so bili njuni težki spopadi v prvi in drugi svetovni vojni uničujoči za obe in za Zahodno Evropo; iz te strahotne izkušnje se je rodila njuna vzajemna politična volja po sodelovanju, ki je bila politična osnova vsestranskemu združevanju Zahodne Evrope.

- Združevanje Zahodne Evrope je potekalo na demokratičen način, brez prisile do manjših narodov in ob določeni pomoči ekonomsko manj razvitim zahodnoevropskim državam.

- V zahodnoevropskih državah v glavnem veljajo principi socialno-tržnega gospodarstva, socialne države, kompromis med delom in kapitalom (ki je zboljšal položaj delojemalcev), socialni mir ter parlamentarna pluralistična ureditev.

- Zato so se v Zahodni Evropi bolj kot v drugih delih sveta konstantno uresničevale tiste človeške pravice, ki jih je opredelila Organizacija združenih narodov in ki so veliko globlje od človeških pravic, proklamiranih pred dvesto leti.

- Uspešen gospodarski razvoj skoraj vseh zahodnoevropskih držav po letu 1945 je bil tudi posledica omenjenih političnih napredkov, saj je v Zahodni Evropi verjetno prvič v zadnjih dveh tisočletjih vladal celih petdeset let neskaljen, popoln mir med državami, kot tudi prevladujoči socialni mir, ki je bil tudi v interesu delojemalcev in ki je omogočal uspešen gospodarski razvoj.

Gospodarski napredek Zahodne Evrope pa je bil nujen pogoj za uresničevanje socialne države, za uresničevanje veliko bolj zahtevnih človeških pravic (kot so bile klasične) in za socialni mir.

Vsi ti med seboj tesno povezani zgodovinski koraki Zahodne Evrope in njenih posamičnih narodov ter njihovih mednacionalnih odnosov vnašajo tudi nove elemente praktičnega krščanstva na novi, višji zgodovinski ravni in gradijo novo, bistveno bolj humano Evropo, kot je bila prejšnja. Zahodna Evropa je s tem postala dovolj jasen orientacijski svetilnik za druge narode Evrope in sveta.

Pri tem je treba poudariti: samo če dojamemo pravo bistvo evangelijskega krščanstva (ne glede na razne institucionalne in ceremonialne forme kasnejšega krščanstva), ga lahko tudi najdemo v izrazito novih formah sodobne Zahodne Evrope. Demokratični socialisti se s temi ocenami ne odrekamo svoji dosedanji poti. Ne gre nam za prestiž, niso nam predvsem pomembni samo termini "socializem", "kapitalizem", "solidarnost" ipd., ampak nam gre za boljše, celovitejše življenje delojemalcev in vseh ljudi. Samo če se dojamemo notranje bistvo izvirnih krščanskih pogledov na človeka in družbo, ga moremo uzreti v novih evropskih družbenih oblikah.

5. VLOGA KRŠČANSKE KULTURE V OBLIKOVANJU MEDNACIONALNIH ODNOSOV V VZHODNI, SREDNJI IN JUGOVZHODNI EVROPI

Najvažnejši neposredni humani cilj vseh družbenih subjektov (države, religije, stranke, znanost, vzgoja) bo zlasti v tistih delih Evrope, ki so pripadali Vzhodnemu bloku: razviti gospodarstvo in socialne odnose približno tako, kot jih je Zahodna Evropa v drugi polovici 20. stoletja. Ta cilj imperativno vsilujeta sedanje gospodarsko razsulo in bedni gospodarski položaj ogromne večine prebivalstva v teh vzhodnoevropskih deželah (vključno z deželami bivše Jugoslavije, ki niso bile v Vzhodnem bloku, so se pa zaradi sedanje mednacionalne vojne znašle še v težjem položaju). Premik Vzhodne in Jugovzhodne Evrope na raven Zahodne Evrope, ki bo zahteval ogromne napore, dolge kakšno stoletje - bo racionalen in uspešen samo, če bo upošteval sedanja pozitivna izkustva Zahodne Evrope; bilo pa bi skrajno neracionalno, če bi Vzhodna Evropa ponavljala napake Zahodne Evrope 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja.

Positivno prihodnjo usmeritev dežel Vzhodne, Jugovzhodne in Srednje Evrope lahko duhovno pospeši zlasti skupna krščanska tradicija Zahodne, Vzhodne, Srednje in Jugovzhodne Evrope. Znano je, da ima vsaka dežela Evrope izrazite specifičnosti in da nobena dežela nekdanjega Vzhodnega bloka (razen Češke) ni pred stalinizmom niti od daleč dosegla ravni razvitih zahodnih dežel. Socialna in pravna država, socialno tržno gospodarstvo in demokratični odnosi med narodi, ki se danes uresničujejo v Zahodni Evropi, so zelo blizu krščanskim evangelijem - ti pa so najvažnejši skupni del duhovne kulture celotne Evrope in tudi Vzhodne Evrope. Izvirni humani in socialni duh evangelijev je torej tista največja posebna duhovna vrednota, ki lahko v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi odpre in osvetli pota podobnemu modelu socialnega razvoja, kakršen se je že pokazal kot najuspešnejši v Zahodni Evropi v drugi polovici 20. stoletja.

Na vsej dolgi in težki prihodnji stoletni poti Vzhodne in Jugovzhodne Evrope v vzhodnoevropski smeri bodo vsi sodobni evropski humanisti lahko dobili pomembne vzpodbude v ogromnem dvestoletnem duhovnem in družbenem delu, ki so ga v povezovanju krščanstva s sodobnimi socialnimi in nacionalnimi problemi uresničili največji duhovi in graditelji humanosti Vzhodne, Jugovzhodne, Južne in Srednje

Evrope: Tolstoj, Dostojevski, Masaryk, Goethe, Prešeren, Svetozar Marković, Tučević, Strossmayer, Slomšek, Janez Evangelist Krek, Cankar, Krleža, Matoš, Gramsci, Cesarec, Tito, Kocbek, papež Janez XXIII., Janez Janžekovič, kardinal Koenig, Trstenjak, Finžgar, Grmič in mnogi drugi.

Ta del referata posvečam predvsem tistim pozitivnim elementom v njihovem delu, ki so danes najbolj aktualni. (Ne zanikam možnosti, da so lahko diskutabilne nekatere teze teh velikih mož, niti jih poskušam divinizirati, saj so le uspešno izrazili širše in nujne zgodovinske evropske tokove.)

Dosedanja zgodovina ni opazila, da skoraj vsi omenjeni veliki povezovalci krščanstva ter sodobne socialne in nacionalne problematike izhajajo iz Vzhodne, Srednje, Južne in Jugovzhodne Evrope - torej s področij, kjer je bila krščanska baza do danes bolj živa kot v nekaterih najbolj razvitih industrijskih svetovnih urbanih okoljih in kjer so bili socialni in nacionalni problemi najbolj zaostreni.

Sodobno povezovanje krščanstva in sodobnih socialnih in mednacionalnih tokov v Zahodni Evropi ima torej pomembno predhodno duhovno zorenje, kontinuiteto in tradicijo tudi v deželah Jugovzhodne, Južne, Vzhodne in Srednje Evrope.

A. Razlika med humano graditvijo nacij in šovinističnim nacionalizmom

Številni napredni evropski kulturni in družbeni delavci, ki so poznali temelje evangelijske etike in antropologije, so v zadnjih dvesto letih uvideli globok prepad med zavzetim humanim graditeljstvom lastnega naroda/nacije (njegove duhovne kulture, gospodarstva, sociale, izobrazbe in nacionalne svobode) ter polaščevalnimi in zagrizenimi nacionalizmi (ki so se pogosto moralistično skrivali za krščanskim imenom).

V vsej antiki, v vsem srednjem in novem veku niso mogli evropski humanisti 19. in 20. stoletja najti nobenega tako jasnega humanističnega koncepta glede odnosov med etničnimi skupinami, kot v evangelijskih (sodobni narodi/nacije so etnične skupine, ki vsebujejo zelo podobne, vendar ne iste zakonitosti in probleme, kot so bili odnosi med Židi, Samaričani, Rimljani, Grki in "barbari", ki so tako plastično prikazani v evangelijskih). Jezusovo stališče do njegove lastne etnične skupine (Židje) in do drugih etničnih skupin je vzorno jasno: Jezus najvišje ceni, prevzema in razvija v lastnem narodu njegovo etično-humano izročilo ("prišel sem spolnit postavo"), obenem pa je oster kritik vsega v lastnem narodu, kar je nehumano, čeprav se skriva za židovskim imenom in slavo (tedanji židovski vladarji, izkoriščevalci, farizeji, pojavi formalizma in moralizma med Židi). Jezus ima torej isto vrednostno merilo za lastno etnijo in za vse druge etnije: humanost, ki je obenem uresničevanje božanskega v človeškem. Za Jezusa in za Pavla ni najmanjšega dvoma, da se človeško dobro in človeško zlo lahko pojavljata v vseh etničnih skupinah (enako kot pri Židih, tudi pri Samaričanih ali Rimljanah ali pri barbarih). Tudi ta kristalna jasnost etičnih pogledov na odnose med narodi dviga evangelijske visoko nad vse dotedanje izoblikovane poglede.

Humaniteta kot merilo odnosov med narodi ima direkten krščanski izvor pri Prešernu in Masaryku.

Prešeren je to najjasneje izrazil v epu Krst pri Savici. Ko junak tega epa Črtomir ogorčeno obsodi nasilno pokristjanjevanje Slovanov, Prešernov krščanski duhovnik točno odgovori:

de smo očeta enega sinovi,
ljudje vsi bratje, bratje vsi naródi

in še:

kak se je boži sin zato učlovečil,
de bi otel naróde in osrečil

Masaryk v svoji knjigi Svetovna revolucija pogosto obravnava najpomembnejšo dilemo dveh tisočletij Evrope in zlasti 20. stoletja: aut Caesar aut Jesus! To je najvažnejše razpotje tako za socialne odnose, kot za odnose med narodi: odtujena absolutna oblast (cezarizem) je nezdružljiva s pristnim krščanstvom, je njegovo dilematično nasprotje. Ker so po Jezusu krščanski vladarji, krščanski voditelji in krščanski politiki samo tisti, ki dosledno "služijo" napredku ljudstva, je izrazito nekrščanska tudi vsaka oblast nad tujimi ljudstvi.

Na svoj specifični način je humane odnose med narodi v precejšnji meri uresničevalo osvobodilno antifašistično gibanje na prostoru nekdanje Jugoslavije, ki je v drugi svetovni vojni našlo edini izhod iz divjega klanja med deli jugoslovanskih narodov v pozitivni vrednoti bratstva med vsemi narodi na prostoru bivše Jugoslavije in ki je kasneje med temi narodi tudi precej uresničilo načela enakopravnosti, sodelovanja in medsebojne pomoči. V tem procesu pa so se nadaljevale, konvergirale in se sintetizirale vrednote etnične tolerance, etničnega, religioznega in kulturnega sožitja, ki so jih že davno pred antifašističnim gibanjem več stoletij gojili napredni nosilci različnih etnij, različnih religij in kultur na prostoru bivše Jugoslavije. Na primer, muslimanstvo je bilo v Bosni vse od začetka za tedanji zgodovinski kontekst precej versko in kulturno tolerantno, saj je živela v Bosni že od 16. stoletja ne ravno idealna, vendar delna realna toleranca, sožitje in medsebojno oplajanje židovske, muslimanske, pravoslavne in katoliške religije in kulture. Sedanje etnično "čiščenje" v Bosni in Hercegovini je torej ogromen zgodovinski korak daleč nazaj!!

Velik prispevek sožitju in plodnemu sodelovanju različnih narodov, religij in kultur na prostoru nekdanje Jugoslavije sta dala protestant Trubar in katoliški škof Strossmayer. Zato: enakopravno bratstvo med katoliki, pravoslavnicami in muslimani na osnovi skupnih vrednot ni šele odkritje antifašističnega gibanja Jugoslavije, ampak je bilo že tako živo v 19. stoletju, da se je oblikovalo tudi v ljudsko modrost in pregovor: "Brat je mio, koje vere bio."

Ker so bile te večstoletne vrednote v sedanji mednacionalni vojni na prostoru bivše Jugoslavije krvavo razmesarjene, je seveda nemogoče, da bi sedanje in naslednje generacije obnavljale drugo Jugoslavijo ali gradile tretjo Jugoslavijo. Vendar štiristoletne pozitivne tradicije verskega, kulturnega in etničnega sožitja - začenši z muslimansko Bosno - predstavljajo dragoceno spodbudo za humano usmeritev mučne normalizacije Balkana v naslednjih sto letih.

Velikanski prispevek jasnemu in plodnemu kriteriju za vrednotenje vseh nacij in vseh mednacionalnih odnosov v Srednji in Jugovzhodni Evropi je dal tudi Goethe s pozitivno oceno srbskih ljudskih pesmi. Ta Goethejev prispevek bi lahko po svoje strnili in sklep: glavno merilo življenjske sposobnosti in vrednosti vsakega naroda je kulturna tvornost katerekoli vrste. Če smo tako na svoj način, vendar, upam, utemeljeno interpretirali Goetheja, lahko izvedemo še naslednjo konsekvenco: vsaka nacionalna ustvarjalnost je dokaz življenjske moči nacije-naroda, vsako uničevanje lastnih in tujih vrednot je znak primitivnega nacionalizma. S tem pa smo tudi zanikali tiste zgrešene teze, ki so bistvo življenjske sile in vrednosti nacij videle samo v eni komponenti, na primer samo v biološko-rasnih značilnostih ali samo v državnosti ("zgodovinski narodi"), in ki so imele znane težke zgodovinske posledice zlasti v 20. stoletju.

Jasna ločnica med požrtvovalno vsestransko humano graditvijo lastnih narodov in med primitivnimi nacionalističnimi šovinističnimi težnjami se je najostreje začrtala (in se povezala z izvornim krščanskim vrednotenjem) prav pri kulturnih in družbenih

delavcih Srednje, Vzhodne in Jugovzhodne Evrope: Masaryk, Prešeren, Svetozar Marković, Cankar, Krleža, Matoš, Kocbek, Stjepan Radić in drugi.

Prav v nacionalnem razvoju svojih dežel so bili ti veliki ustvarjalci najjasnejši, najbolj živi, najbolj vznemirljivi in celo najostrejši mejniki in kažipotni med naprednim, kulturnim vzponom svojih narodov in nizkotnimi nacionalistično-šovinističnimi težnjami v lastnem narodu.

Vsi pravkar omenjeni filozofi, sociologi in književniki so sami s svojimi najvišjimi kvalitetnimi prispevki ne samo dali največji individualni prispevek kulturnemu in humanemu oblikovanju svojih narodov, ampak so s tem svojim kvalitetnim delom zarisali najjasnejšo in nesporno mejo med humanim in nehumanim v lastnem narodu/naciji: na eni strani dragoceno filozofsko, politično ter sociološko delo Masaryka, izvirno sociološko, ekonomsko in publicistično delo Svetozarja Markovića, najvišje umetniške kvalitete Prešerna, Cankarja, Kocbeka, Krleže in Matoša ter njihovo požrtvovalno delo za nacionalni napredek - na drugi strani najostrejša kritika lažnega slovanstva in lažnega nacionalnega romantizma s strani Masaryka ("kraljedvorski rokopisi"), kritika samoživega in plehkega nacionalizma s strani Krleže, Matoša in Cankarja, Prešernova kritika provincialno-avtarkičnega domačijstva (Nova pisarija) in najostrejša kritika Svetozarja Markovića na račun imperialističnih potez vodečih slojev njegove lastne nacije.

B. Nerazdvojna povezanost nacionalne in socialne problematike

Najtesnejša povezanost nacionalne in socialne problematike pri velikih kulturnih in družbenih graditeljih Srednje, Jugovzhodne in Vzhodne Evrope je tudi velik prispevek h graditvi nove Evrope in ima močne izvore v krščanski misli: realnemu vsestranskemu bratstvu ljudi istega naroda je nujno komplementarno humano bratstvo med narodi. Nacija se gradi na humani način samo, če se uveljavlja socialna pravičnost znotraj nacije, in samo tedaj je nacija sposobna premagati svoje stalne latentne nacionalistične težnje in graditi humane odnose med narodi. Jezusovo veliko prenovitveno gibanje ne dvigne visoko samo socialno podrejenih, toda etično vrednih posameznikov lastnega naroda (ribiče, tesarje), ampak po merilu te etične vrednote dvigne tudi navidezno etnično in socialno "manjvredne" pripadnike drugih etničnih skupin (Samaričane, "barbare").

Zato je Masarykov pristop k socialnim in nacionalnim odnosom izrazito moderno krščanstvo, krščanstvo v času industrijske in postindustrijske družbe. Za Masaryka je prava demokracija lahko samo socialna, njena dosledna izvedba v mednarodnih odnosih pa nujno vključuje tudi dosledno samoodločbo in svobodo malih in potlačenih narodov.

Obnovljeni izvorni krščanski duh Tolstoja živo vpliva na Stjepana Radića. Praktični krščanski duh v Radićevem političnem gibanju združuje težnjo po vključitvi kultiviranih kmečkih množic v nacionalno gibanje z doslednim miroljubnim prijateljstvom med narodi in še posebej med Hrvati in Srbi. Za Radića je skrajno sramotna katerakoli nacionalistična teza "borili se bomo do vašega ali našega uničenja" najstrašnejši zločin. Svetozar Marković je notranje povsem koherenten v težnji socialno organizirati srbski narod tako, da se reši socialnega izkoriščanja svoje lastne birokracije, in v težnji, da prepreči nasilje te iste birokracije nad drugimi balkanskimi narodi.

Pri Slomšku je nerazdvojno povezano kultiviranje zlasti tiste večine nižjih slojev slovenskega naroda, ki v njegovem času žive na vasi in podeželju (šolstvo, Mohorjeva družba), z obrambo tega naroda pred potujčevanjem in z graditvijo nacionalne samozavesti in subjektivitete. Novo stopnico k samostojnosti slovenskega naroda v moder-

nem industrijskem času gradi Janez Evangelist Krek tako, da organizira slovenske katoliške delavce in kmete in da jih usposablja za samostojne subjekte v burnem času kapitalizma. Čeprav na videz profano, je bilo po mojem mnenju tako delovanje Kreka izrazito krščansko, saj je Jezusovo gibanje prvo v svetovni zgodovini, ki je sistematično kultiviralo ljudi iz nižjih slojev, da bi postali samostojni etični in socialni subjekti in da bi prenehali biti objekti (Tolstoj, Gramsci).

Očitna je nerazdvojna povezanost kulture, etike in politike v Cankarjevem in Krleževem umetniškem in socialnem delovanju, v njuni kritiki gnilih socialnih in mednacionalnih odnosov v hierarhični družbi v jugoslovanskem prostoru ter v njuni težnji po temeljitem izboljšanju socialnih in mednacionalnih odnosov.

6. POVEZANOST ZAHODNE, VZHODNE IN JUGOVZHODNE EVROPE NA REALNIH KRŠČANSKIH OSNOVAH

Govorica o realnih krščanskih temeljih celotne Evrope, ki sega od Atlantika do Urala, se zdi nerealna samo mislecem abstraktne identitete, na primer filozofskemu racionalizmu ali dogmatičnemu delu marksizma - ki sami nimajo realnih filozofsko-antropoloških predstav o bistvu človeka in o krščanski filozofiji človeka.

Vsi misleci zelo različnih abstraktnih identitet zožijo uresničevanje človeškega ideala v empirični zgodovini na iluzijo o nastanku absolutne identitete in absolutne harmonije v empiričnem človeštvu. Toda v izvorni evangelijski misli je tudi najboljši človek bitje notranjih nasprotij, nihanja med temi nasprotji in neprestanega boja, da se ta nasprotja oblikujejo v vredne fragmente z napornimi dejanji.

Zato naša teza o realnosti krščanskih temeljev sodobne in nove Evrope niti od daleč ne pripisuje niti sodobni niti prihodnji Evropi absolutne vrednostne harmonije in perfekcionizma, ampak samo tako možno gibanje "večnih" družbenih nasprotij, v katerem dobro v zgodovinskem preseku in boju vsaj nekoliko prevladuje nad njim.

Tudi strogo objektivno, znanstveno analiziranje evropske zgodovine ne more zanikati očitnega zgodovinskega preobrata: medtem ko je v prvi polovici 20. stoletja v Evropi gigantsko zlo (dve strahotni vojni, velika ekonomska kriza, fašizem, stalinizem, imperializem) prevladovalo nad dobrim - pa nasprotno, v drugi polovici 20. stoletja v Zahodni Evropi dobro (mir, gospodarsko blagostanje, precej uveljavljene temeljne človeške pravice, socialna država) prevladuje nad zlim. Vsi realni humanisti - ne glede, ali smo laiki ali pripadamo religijam - pa lahko cenimo in ljubimo Evropo kot našo skupno domovino že, če bo tudi v bodoče vredno vsaj prevladovalo nad ne vrednim. Realni humanisti se zavedamo, da v Evropi in v človeštvu nikoli ne bomo popolnoma izločili družbenih nasprotij, družbenih kriz in zastojev, družbenih odtujitev in drugih nehumanosti. Zato je lahko naš veliki cilj v empirični zgodovini človeštva že prevladovanje življenja nad smrtjo, miru nad vojno, normalnega napornega življenja nad razkrojem. Naša predstava o realnosti evropskih krščanskih temeljev seveda ni vulgarno materialistična, ampak aristotelovska in izvorno krščanska. Gre za realizacijo občega v posamičnem, za uresničevanje občih vrednot v konkretni zgodovini: v sodobni Zahodni Evropi lahko vidimo že delno in začetno realizacijo, inkarnacijo - ki niti od daleč in nikoli ne bo popolna, vendar je že otipljiva - humanega krščanskega duha. Ta duh se sedaj v Zahodni Evropi ne uresničuje samo v številnih mikroskupinah in osebah (kot v prejšnji zgodovini), ampak tudi na ravni državne politike in v humanem oblikovanju celih zahodnoevropskih nacij s socialnim tržnim gospodarstvom, s socialno in pravno državo.

Seveda pa moramo vestno precizirati realni sedanji domet tega zahodno-evropskega humanističnega napredka: uresničen je predvsem v večji socialni pravičnosti, v ustvarjanju bolj enakih ekonomsko-socialnih in pravno-državnih pogojev za vse zahodnoevropske ljudi. Prav nič pa ni napredovala - večkrat je celo nazadovala - evropska duhovno-osebna kultura. Ta celoviti osebno-kulturni razvoj celo dušita: prevladujoča ozka specializacija dela in enostranski potrošniški materializem. Ker pa potrošniški materializem ni totalitarni sistem, imajo vsi napredni duhovno-kulturni subjekti v pogojih evropske pravne in socialne države vse možnosti, da potrošniško-odtujeni stil življenja zamenjajo na demokratičen način z modernim kulturnim stilom.

Moderni kulturni stil življenja - in Jezus je prvi zgodovinsko znani kulturni vzgojitelj množic, je prvi Veliki Rabi - pa je perspektivno tudi mnogo realnejši od potrošništva, saj vsestransko kulturno življenje (duhovna kultura, demokratična kultura, telesna kultura) veliko lepše izpolni posamezno osebo, kot potrošništvo, in je tudi veliko bolj ekonomično od potrošništva (velikokrat se zmotno misli prav narobe). Moderni kulturni stil življenja bi bil torej rešitev težke evropske in svetovne uganke: kako živeti polneje, humano bogateje in obenem bolj ekonomično. Ta formula (novi kulturni stil) pa je zlasti za Evropo edina rešilna, ker - namesto strahotnega potrošniškega uničevanja evropskih gozdov, zraka, prsti, vode, klime in surovin - omogoča tisto bistveno bolj polno in bolj ekonomično življenje, ki bo edino sposobno premagati preteči gigantski kolaps evropskega naravnega okolja in s tem vse evropske civilizacije in kulture (po ocenah mnogih resnih ekoloških strokovnjakov bi lahko v manj kot sto letih Španija, Italija in Balkan postale stepska-puščavska področja, kar bo seveda tudi močan udarec za ostalo Evropo).

Zahodnoevropsko uresničevanje krščanskih in socialističnih vrednot (pa tudi vrednot velike revolucije Francozov: enakost, bratstvo, svoboda) v drugi polovici 20. stoletja ni slučajen izmislek genialnih posameznikov, ampak ima zelo globoke in realne korenine v nedavnih grozovitih izkušnjah same Evrope. Žive sedanje vrednote zahodnoevropske socialne in pravne države, socialnega tržnega gospodarstva in modernih človeških pravic izvirajo tudi iz težkih in realnih zgodovinskih izkušenj. Tudi evropski vodeči sloji so spoznali, da sta njihov ekonomski profit in družbena pozicija sigurnejša, če se uresniči temeljni družbeni konsenz, zgodovinski kompromis med delom in kapitalom v obliki socialne in pravne države, socialnega in mednarodnega miru in sodelovanja. Vladajoči sloji Zahodne Evrope so spoznali, da neracionalni boj za trenutnim maksimalnim profitom posameznika ali države in za absolutno oblast ozkih elit vodi v uničujoče svetovne vojne in v totalitarizme (fašizem, stalinizem), ki najbolj uničujejo celotno evropsko družbo in njene pozicije v človeštvu (to je bil nedvomni rezultat prve in druge svetovne vojne). Socialna država, družbeni in mednarodni mir pa so obenem v evidentnem interesu tudi nižjih slojev - torej cele evropske družbe. Zato je moderno uveljavljanje antropoloških krščanskih in modernih socialističnih vrednot v obliki socialne države tudi izrazit realizem druge polovice 20. stoletja, saj je to razumen in normalen človeški interes zahodnoevropskih narodov, ker gradi v vsaki naciji in državi zdravo enotnost in gibanje različnega.

Ta veliki zgodovinski vzpon Zahodne Evrope pa niso spodbudile samo strašne izkušnje dveh velikih vojn, ampak je v zadnjih dvesto letih oživljala tudi renesansa krščanskega duha, ki se je povezovala z najbolj bolečo sodobno socialno problematiko. Sedanji evropski postopni realizaciji krščanskih vrednot na novi, višji ravni države in nacije, ki je sicer še nezadostna, (glede kulture) a vendar dejanska (glede ekonomije, sociale, države in prava) je dvesto let prej utirala pot pomembna duhovna obnova evropskega krščanstva v umetnosti, filozofiji, znanosti, politiki in religiji. Tudi ta globoka duhovna obnova, kateri so dale Vzhodna Evropa, Jugovzhodna

Evropa in Južna Evropa pomembne deleže, je prispevala k sedanji postopni in začetni socialni realizaciji krščanskih in socialističnih vrednot v Zahodni Evropi.

V tem obujanju humanega in socialnega evangelijskega duha so sodelovale poleg naprednih krogov v institucionaliziranih religijah (svetovno zgodovinski pomen drugega vatikanskega koncila in papeža Janeza XXIII.) tudi umetnost (Tolstoj, Dostojevski, Cankar, Krleža, Cesarec in drugi), politika (mnogi zahodnoevropski socialdemokratski in krščanskodemokratski politiki že celo stoletje poudarjajo duhovno zvezo njihovih gibanj s krščanstvom) in filozofija (Masaryk, Gramsci, Maritain, Mounier).

Ta zgodovinska dejstva dokazujejo, da je krščanski duh v Evropi mnogo širši, kot so okviri religioznih institucij in da je krščanski duh globoko ukoreninjen in živo prepleten s celotno zgodovino Evrope, da ustreza vsem dimenzijam evropskega življenja in da sodeluje v nastanku najvišjih kvalitet v umetnosti, politiki in filozofiji.

7. OPTIMALNA SAMOPOMOČ JUGOVZHODNE IN VZHODNE EVROPE V SEDANJI TRANZICIJI IN OPTIMALNA POMOČ ZAHODNE EVROPE

Poleg možnosti raznih ekonomskih, znanstvenih in tehničnih pomoči, ki jih Zahodna Evropa lahko prispeva težki in dolgotrajni tranziciji Vzhodne in Jugovzhodne Evrope ter dela Srednje Evrope (ki je bil v Vzhodnem bloku), obstajajo tudi druge zelo važne posredne oblike pomoči Zahodne Evrope. Zlasti je za uspešno tranzicijo Vzhodne Evrope nujna dolgoročna stabilnost sedanje pozitivne usmeritve Zahodne Evrope in njena usmerjena pomoč najbolj kreativnim, najbolj samostojnim in najbolj moralnim družbenim in političnim grupacijam v Vzhodni Evropi.

Tranziciji drugih delov Evrope v novo skupno Evropo bo Zahodna Evropa bistveno pomagala, če bo v naslednjih desetletjih ohranila in poglobila visoke vrednote, ki jih je uresničevala v drugi polovici 20. stoletja in ki so v mnogočem moderna oblika krščanstva. Zahodna Evropa bo s tako vsebino lahko vzor in razvojna spodbuda drugim delom Evrope, ki bodo zaradi tega vzora lahko bolj racionalno razreševali svoje družbene probleme in ne bodo razmetavali svoje družbene energije na stranpoteh. Na primer na brezumne nacionalizme v Vzhodni Evropi in zlasti v Jugovzhodni Evropi lahko pozitivno delujejo dejstva, da večje države danes v Zahodni Evropi ne diktirajo manjšim državam, da so odnosi med njimi že precej demokratični in da danes v Nemčiji in Avstriji religije, krščanske in socialistične stranke enotno nastopajo proti pojavom pretiranega domačega nacionalizma. (Res pa so tudi v Zahodni Evropi še nekateri nerešeni mednacionalni problemi.)

Velik del sodobnih razvojnih težav v tranziciji Vzhodne, Srednje in Jugovzhodne Evrope iz totalitarizma v normalno družbo, pa tudi težav v njihovih mednacionalnih odnosih - izvira iz naslednjega dejstva. Številni akterji sedanjih sprememb v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi niso dojeli novih in globokih pozitivnih sprememb v Zahodni Evropi v drugi polovici 20. stoletja. Mnogi akterji so govorili, da jim je vzor Zahodna Evropa, pred svojimi duhovnimi očmi pa so imeli zelo staro Evropo iz 19. in začetka 20. stoletja, ne pa sedanje zelo drugačne Evrope. Ti vzhodnoevropski akterji sprememb, katerih duhovi so napolnjeni samo s starimi socialnimi predstavami 19. ali celo 17. stoletja, so iskreno, toda skrajno površno menili, da so najbolj zdrave sile preboja iz neostalinističnega totalitarizma: 1. najbolj pregreti nacionalizmi, 2. popolnoma neomejeno kapitalistično tržišče iz 19. stoletja (ali celo kapitalistična prvobitna akumulacija iz 16. in 17. stoletja) in 3. večstrankarstvo, ki bije brezobziren boj za oblast, ne oziraje se na elementarno moralo. Kratko rečeno: menili so, da so edine "zdrave

sile" neomejeni nacionalni egoizem, neomejeni privatno-ekonomski egoizem in neomejeni politično-strankarski egoizem. Ta plitva teoretska redukcija človeka in družbe na primitivni, neumni egoizem je imela v ozadju siromašno filozofsko antropologijo, siromašno zoževanje človeka in človeških skupin, ki so izrazita večplastna bitja zelo različnih interesov. Vse te površne teorije, ki niso upoštevale večplastne človeške narave, niti najnovejših sprememb v kapitalizmu in v Zahodni Evropi, so že v treh letih po zlomu stalinizma v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi doživele težke poraze: milijonske tragedije, ki so jih že povzročili kratkovidni nacionalizmi v bivši Jugoslaviji in v nekaterih delih Vzhodne Evrope ter volilni neuspehi v deželah, ki so hotele uvesti kapitalizem 19. stoletja, ne oziraje se na elementarne potrebe večine ljudi.

Sedanji porazi zastarelih teorij v Jugovzhodni in Vzhodni Evropi so zopet potrdili, da so najbolj realna pot v moderno evropsko družbo sodobne realne vrednote Zahodne Evrope, ki so v precejšnji meri sodobna oblika krščanskih vrednot: socialna in pravna država in tak zgodovinski konsenz med sloji (zlasti med delom in kapitalom), med strankami in narodi, ki ima vsaj elementarno etično vsebino (torej realnost etične politike, v nasprotju z mnenji, da je ona nekaj meglenege). Sodobne Vzhodnoevropske dežele niso več zaostale poljedelske dežele, ki so skoraj do druge svetovne vojne imele ogromno večino poljedelskega prebivalstva razpršenega po globoki provinci, ampak so skoraj vse že opravile prvobitno akumulacijo, prvo stopnjo industrializacije in imajo že številno pisмено prebivalstvo v mestih, ki ga je mogoče pridobiti k sodelovanju samo s (krščansko, socialistično) skrbjo za njegove elementarne potrebe in ki ga ni mogoče več obvladovati z nasiljem in nacionalnimi miti (to je v polni meri že dokazal uspešni razvoj Zahodne Evrope v drugi polovici 20. stoletja).

Zato je politika sinteze med kapitalizmom in socialno državo (ki seveda ne more zagotoviti niti luksuza niti lenobe, mora pa zagotoviti elementarne potrebe množic) najbolj realna politika tudi za Vzhodno Evropo. Brezobzirne oblike kapitalizma in bolanega nacionalizma pa so tudi v Vzhodni Evropi že povsem nerealne in morajo doživeti poraz. Naj mi bo dovoljeno, da opozorim: Jezusovo veliko prenovitveno gibanje - ki je bilo prva zgodovinsko znana vzgoja množic - je imelo res za osnovni cilj duhovno vzgojo množic, ki pa je Jezus nikoli ni odvajal od njihovih materialnih potreb. Zato se je zapisovalcem resnice o njegovem življenju pogosto zdelo pomembno omeniti kot del vsebine tega gibanja tudi stalno Jezusovo skrb, da so množice nasičene duhovno in telesno, kot tudi, da je bila sijajna duhovna skupnost prvih kristjanov obenem tudi socialno-ekonomska skupnost (Apd, 4, 32-37 in 5, 1-11; Mr, 10, 29-31). Kdor ne upošteva te duhovno-materialne celovitosti krščanskega antropološkega in socialno-ekonomskega koncepta, ni sposoben realizirati krščanskih vrednot v konkretni politiki.

Zato ni samo za Zahodno Evropo, ampak še tudi za Vzhodno Evropo najbolj realna tista sinteza in tista razvojna pot v bodočnost, ki vsebuje moderno obliko krščanske humanitete. Tudi ta pot bo lahko zahtevala stoletje časa, da Vzhodna in Jugovzhodna Evropa dohitita Zahodno Evropo. Toda vsakršna druga pot ni samo daljša, ampak je lahko pogubna in vodi nazaj v skrajno mračne prilike evropske prve polovice 20. stoletja: sedanje morebitno brezobzirno ekonomsko izkoriščanje v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi bi skrajno zaostri socialne konflikte, ti pa nas lahko zopet vrnejo v totalitarizme, ki seveda iščejo izhode (kot v prvi polovici tega stoletja) v bolnih nacionalizmih, v militarizmih in v vojnah. Če bi prišlo do takega retrogradnega razvoja v Vzhodni, Srednji in v Jugovzhodni Evropi, bi ta nedvomno imel negativne posledice v Zahodni Evropi. Morebitni gospodarski, socialni in politični razkroj v Vzhodni Evropi, v Jugovzhodni in v Srednji Evropi ne bi samo zelo zožil tržne, investicijske in prometne možnosti Zahodne Evrope v drugih delih Evrope,

ampak bi lahko izzval tudi socialne nemire, krepitev militarizma in nacionalizma v Zahodni Evropi, kar bi uničilo sedanje ugodno socialno-ekonomsko stanje v Zahodni Evropi in jo onespodobilo za izredno težke naloge, ki so pred njo (resnična velika nevarnost zelo bližnjega kolapsa naravnega okolja v Evropi). Zato je tudi v velikem interesu Zahodne Evrope tak normalni razvoj Vzhodne, Srednje in Jugovzhodne Evrope, ki je utemeljen na vrednotah, kakršne najbolj ustrezajo sedanjemu času.

Mednacionalni spopadi v bivši Jugoslaviji, ki so jih izzvali zastareli skrajni nacionalizmi, so eklatanten dokaz, kako potrebne in kako realne so za vso Evropo - od Atlantika do Urala - tiste vrednote, ki so najbližje krščanskemu humanizmu. S temi jugoslovanskimi tragedijami se niso samo zožila tržišča, turistične, prometne in celotne razvojne možnosti vse Evrope, ampak so se prav ob konfliktih v bivši Jugoslaviji začele kazati politične razlike med glavnimi državami Zahodne Evrope: med Francijo, Nemčijo in Anglijo, ki so prav glede konfliktov v Jugoslaviji zavzele delno različna stališča.

Vsi evropski humanisti (ne glede na to, iz katerega evropskega zgodovinskega kroga izhajamo: ali religioznega ali liberalnega ali socialističnega) želimo, da se ohrani dosedanja enotnost teh velikih Zahodnoevropskih držav, ki je glavni politični temelj enotnosti vse Evrope na skupnih vrednotah. Prepričani smo, da ta enotnost med Nemčijo, Francijo in Anglijo še ni bistveno zrušena in da je šlo v njihovih delno različnih politikah (do novih držav bivše Jugoslavije) bolj za taktične, kot za temeljne politične razlike. Na srečo je ves čas jugoslovanske krize - kljub taktičnim razlikam - ostala prisotna enotna težnja ZDA, Anglije, Nemčije, Francije, Rusije in Italije, da se čimprej obnovi mir v bivši Jugoslaviji.

Toda: da bi se ta temeljna enotnost Zahodne Evrope ohranila in še poglobila v smeri, ki bi omogočala nacionalne posebnosti vsake evropske nacije, velike ali majhne - je potrebna skrajna pozornost vse evropske politike in znanosti, da se ne bi nehote znašli pred takimi prepadi kot leta 1914 in leta 1939. Odgovorni v Evropi (politiki, duhovni delavci, znanstveni delavci) morajo še enkrat temeljito premisliti slabe in dobre izkušnje vse Evrope v 20. stoletju, posebno pa najnovejše izkušnje najnovejših burnih procesov v Vzhodni, Srednji in Jugovzhodni Evropi.

Sklep te študije bo navidez pragmatičen. Vendar upam, da bo ta sklep v doslednem duhu aristotelovskega in krščanskega filozofskega realizma, v duhu entelehijske občega v konkretnem posebnem in posamičnem. Zato v zaključku navajam nekaj imperativnih aktualnih modusov uresničevanja običnih krščanskih vrednot v sedanjih posebnih pogojih Jugovzhodne, Srednje in Vzhodne Evrope:

- ostra ločitev intenzivnih humanih nacionalnih stremeljenj in brezumnih nacionalizmov v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi,
- vnašanje morale v politiko kot glavna transcendenca politične nemoči političnih elit v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi,
- dosledna gojitev skupnih vrednot krščanskih, socialističnih in drugih strank, delovanje teh strank ali v obliki koalicij ali izključno konstruktivne opozicije v cilju prevlade interesov ekonomskega in socialnega razvoja celotne družbe nad ozkimi egoizmi "elit" vseh vrst,
- podpora vseh evropskih humanistov vsem kreativnim in moralnim političnim skupinam, ne glede na njihove formalne politične etikete in na deklarirane svetovne nazore,
- privilegirane možnosti etničnega razvoja nacionalnih manjšin v vsej Evropi,
- najostrejša obsodba vsakega "etničnega čiščenja" in visoko vrednotenje multikulturnega sožitja v vsej Evropi.